

— esipuhe

Robert Sundman

Talousjournalismin tilintarkastus

Kun taloudelliset tavoitteet seuloutuvat politiikkaan ja muuttuvat totuuksiksi, toimittajilta vaaditaan taitoa erottaa oleellinen tieto ja relevantti konteksti. Samalla mediakenttä tarvitsee vahvistukseen journalismia journalismista.

Kun suunnittelimme *Ylioppilaslehd*en toimituksen kesken tämän kirjan tekstien aiheita, jokainen meistä otti päävastuun yhdestä teemakokonaisuudesta. Jako sujui varsin kivuttomasti: lehtemme kulttuurijutuista kahden vuoden ajan vastannut toimitussihteeri Veera Jussila otti vastuulleen taiteen, Anni Pasasta taas kiinnosti tiede. Talous jäi minun käsiini, ja se tuntui aluksi hyvältä – jopa kutkuttavalta.

Sitten tuli morkkis. Eihän talouden ja journalismin suhteesta voisi kirjoittaa mitään järkevää.

Voisin ehkä laittaa asialle ekonomistit. Poimisin yhden vaikka pankkimaailmasta, yhden yliopistolta ja päälle jonkun tunnetun vastarannan kiiskin. Panisin heidät tappelemaan keskenään ja jättäisin lopulta jonkun toisen arvioitavaksi, kuka oli oikeassa ja kuka väärässä. Syntyisikö mitään uutta? Tuskin. Joku sanoisi, että uusklassinen piiloagenda, joku, että höpö höpö mikään piiloagenda.

Toisaalta voisin tuoda joukkoon yhden sosiologin tai kenties politiikan, ehkä jopa median tutkijan. Hän varmaan sanoisi, että ”taloustieteilijöillä on nykyään kauheasti valtaa” ja että ”kaikki uskovat taloustieteilijöitä”. Esimerkkinä hän mainitsisi, että valtiovarainministeriön kyseenalainen keskustelunavaus¹, jossa virkamiehet paalutivat kestävyysvajeesta keväällä 2015, vaikutti merkittävästi

¹ Talouspolitiikan lähtökohdat 2015–2019. Valtiovarainministeriön virkamiespuheenvuoro. Valtiovarainministeriön julkaisuja 13/2015. Valtiovarainministeriö, Helsinki.

vaalien suuntaan ja Sipilän hallituksen talouspolitiikkaan. Journalistitkin nielivät sen sellaisenaan! Ootteko kuulleet?

Ilmeinen ulospääsy ongelmasta löytyi lopulta lähempää kuin luulin. Tässä kirjan osassa antaisin puheenvuoron talouden ja journalismin suhteesta heille, joita nämä tekstit myös piiskaavat. Siis toimittajille.

Missä totuus luuraa?

Kilpailevat totuudet -antologian kantava ajatus on, että toimittajat tekevät työssään journalistisia valintoja, jotka ovat usein läpinäkymättömiä. Toiset näkökulmat saavat enemmän tilaa kuin toiset, vaikkei valinta välttämättä pohjaa mihinkään ennalta sovittuun tai periaatteelliseen linjaan. Parhaan argumentin esittäjä ei aina voita. Sekin voi voittaa, jolla on kovin ääni, parhaiten muotoiltu viesti tai raflaavin sanoma. Tai se, joka ylläpitää tutulta tuntuva, kiinnostavaa myyttiä. Tai kenties se, joka tulee paikalle oikeaan aikaan ja kehtaa sanoa jotain muuta kuin edelliset puhujat.

Jo kirjan johdannossa tutkija Lauri Haapanen nostaa esiin sen, miten suuri ristiriita toimitusten jokapäiväisessä arjessa ilmenee yleisön odotusten ja käytännön toimintatapojen välillä. Yleisö kun odottaa toimittajien nimenomaan

välittävän totuutta ”sellaisenaan”, ja ”objektiivista uutisointia” penäävät nykyään jopa kansanedustajat Arkadianmäellä saakka. Samaan aikaan juttuprosesseissa faktat ovat vain toimittajien materiaalia, josta lopputulos eli juttu syntyy rajauksien ja kehystyksien kautta. Ja vaikka toimittaja vain välittäisi totuutta, jo se, minne hän menee ja mistä totuutta välittää, on journalistinen valinta.

Totuudellisuuden nostavat tärkeäksi arvoksi myös monet toimittajat, mutta he eivät välttämättä itse ole olleet kovin kiinnostuneita pohtimaan, mitä tuo totuus on. Arkipäiväinen työ on luonteeltaan käytännönläheistä, kaukana filosofisten ongelmien pyörittelystä.²

Journalismin tutkimuksessa myös *objektiivisuutta* pidetään ”tiedollisesti epäuskottavana ja eettisesti arveluttavana käsitteenä”³. Journalismin objektiivisuudesta väitellyt Aki Petteri Lehtinen kirjoittaa asennemuutoksen taustalla olevan ”yhteiskuntatieteissä vahvistunut *konstruktionistinen* ajattelu, jonka mukaan kaikki tieto on ihmisten tekemää, rakennelmaa”⁴.

2 Partanen, Anu (2007): Totuuden tulkitsijat. Feature-kirjoittajat journalistisen totuuden jäljillä. Pro gradu -tutkielma. Tiedotusopin laitos. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Tampereen yliopisto, 11–12.

3 Lehtinen, Aki Petteri (2013): Objektiivisuus 2.0: muslimien raivo ja journalistinen tieto. Media & viestintä 36 (1), 96.

4 Lehtinen (emt.), 96.

”Miten biologisesti rajoittunut ja tietokyvvyiltään ehdollistunut yksilö, saati sitten kielelliskulttuurillisesti ja ideologisesti asemoitunut journalistinen yhteisö voisi saavuttaa näistä yksilöllisistä ja sosiaalisista ehdoista riippumatonta, objektiivista tietoa?” Lehtinen kysyy, ja jatkaa: ”Tämä tarkoittaisi mahdotonta näkökulmaa ’ei mistään.’”⁵

Omaa näkökulmaansa voi toki väittää objektiiviseksi, mutta arvovapaana esiintyvä journalismi on ”ristiriidassa kuvaamansa moniarvoisen sosiaalisen todellisuuden kanssa”.⁶

Toki sekään ei ole kovin hedelmällinen vaihtoehto, että journalismi ”hylkäisi” totuuden ja lähtisi siihen postmodernistiseen kelkkaan, jossa kaikki on suhteellista. Sellaistakin näkee: tutkittu näkemys saa vastapuolelleen hölynpölyä, ja ”ratkaisukeskeisessä”, ehkä jopa ”sovittelevassa” hengessä tiedotusvälineet yrittävät kaivella totuutta kuvitteellisesta puolivälistä tai jostain ihan muualta.

Jos luet tätä teosta alusta loppua kohden, olet jo törmännyt Ulla Järven ja Niko Kettusen teksteihin. Ne purkavat ansiokkaasti tieteestä keskustelemisen ja siitä uutisoinnisen ongelmia, ja osoittavat myös selkeästi, miten jotkin asiat voidaan tieteen avulla todistaa oikeammaksi kuin toiset. Tarvitaan vain ymmärrystä ja kriittistä lukutaitoa

5 Lehtinen (emt.), 96 & Nagel 1986; ref. Lehtinen (emt.)

6 Lehtinen (emt.), 97.

tutkimustuloksia kohtaan. Mutta taloudessa totuuden tarkistaminen saattaa olla vieläkin monimutkaisempaa. Talouskeskustelu ja -journalismi ovat täynnä keskenään kilpailevia intressejä, joista toimittajan on vaikea arvioida, kuka on oikeassa ja kuka väärässä – siis ketä pitäisi kuunnella ja ketä ei. Talouden kiistakysymyksissä esiin nousee aina myös politiikka: vaikka joku sanoisi hylkäävänsä ideologian ja kannattavansa ”rationaalista” taloudenpitoa, journalistin kannattaa houkutuksesta huolimatta hetken pohtia, mitä on ”rationaalinen” taloudenpito ja kuka sen saa määritellä.

Helsingin yliopiston Tiedekulmassa järjestettiin touku-kuun 2018 lopulla keskustelutilaisuus, jonka otsikko oli *Taloustiedosta ja sen etiikasta ja politiikasta*⁷. Tilaisuuden moderaattorina toiminut mediatutkija, elokuvatutkimuksen professori Anu Koivunen eritteli avaussanoissaan poikkitieteellisyyden kipupisteisiin liittyviä kysymyksiä:

”Tieteidenvälinen dialogi – yhteistyöstä puhumatta-kaan – edellyttää rankkaa käsitetyötä ja kysymysten ymmärtämistä: Mitä milloinkin kysytään, miksi ja millaisella kielellä? Se edellyttää myös keskusteluja vallasta ja määrittelyvallasta: Kuka saa keskustella? Ja millainen taloutta koskeva tieto hyväksytään keskustelukumppaniksi?”

⁷ Keskustelutilaisuuden taltio löytyy osoitteesta <https://www.helsinki.fi/en/unitube/video/88b4f055-fa29-4289-b749-7bd9079bfff>. Haettu 23.5.2018.

Tilaisuudessa näillä tieteillä tarkoitettiin taloustiedettä ja yhteiskuntatieteitä, mutta kysymykset ovat mielestäni sellaisinaan kysyttävissä myös talouden maailman ja journalismin välisissä kohtaamisissa: Mitä milloinkin kysytään ja miksi? Kuka saa keskustella taloudesta mediassa? Millaista kieltä keskusteluissa käytetään? Entä millainen ja kenen tuottama taloutta koskeva tieto läpäisee median seulan?

Peili käteen!

Yksi keino tarkastella talouden ja journalismin kohtaamia on mediajournalismi, siis journalismi journalismista.

Se kuulostaa vähän kamalalta. Pahimmillaan mediajournalismi on besserwiseröintiä ja moralisoivaa nuhtelua toimittajalta toiselle. Parhaimmillaan se on kuitenkin journalismin periaatteita noudattavaa, raikasta analyysia, joka mahdollistaa median moniäänisyyden ja kirittää mediataloja tarkentamaan sekä pohtimaan omia periaatteitaan ja tekemisen tapoja.

Mediajournalistinen lähtökohta on myös Janne Arolan, Minea Koskisen ja Mari Uusivirran taloutta käsittelevissä teksteissä. Talouden kielestä kirjoittava Arola (sivut 222–239) pyrkii jäljittämään paitsi kovan talouspuheen myös höttöisen

bisnesretoriikan juuria ja päätymistä lehtien sivuille.

Kielestä puhuttiin myös aiemmin mainitussa keskustelutilaisuudessa: esimerkiksi Ilmarisen ekonomisti Jaakko Kiander mainitsi taloustieteen vahvuudeksi juuri vakiintuvan yhteisen kielen ja käsitteistön. Saman nostaa esiin Arolan tekstissä kielentutkija Vesa Heikkinen. Yhteinen kieli synnyttää yhteistä kuvaa ja ymmärrystä.

Mutta yhteisellä kielellä on myös varjopuolensa. Arola myöntää, että toimittajana hän on itse imitoinut kieltä, vaikkei ole aina ollut täysin kartalla sen nyansseista. Samalla tietyn kielen vakiintuminen rajoittaa osallistumista esimerkiksi politikkaan, jos päätöksiä perustellaan kielellä jota kansalaiset eivät ymmärrä.

Ilmarisen Jaakko Kiander nostaa esille myös sen, miten yhteiskunnassa on opittu, että taloustieteellisillä argumenteilla saa nykyään asioita eteenpäin. Siksi eturyhmät ovat rekrytoineet ekonomisteja, jotka osaavat puhua oikeaa kieltä ja lobata oikeiden intressien puolesta. Journalismin kannalta onkin tärkeää kysyä, näkevätkö toimittajat tämän läpi ja ovatko he valmiita antamaan puheenvuoroja myös heille, joilla ei ole varaa rekrytoida päivystävää taloustieteilijää?

Siitä, mistä tuolla kielellä keskustellaan, kirjoittaa Minea Koskinen (sivut 242–265). Hän pohtii erityisesti talousjournalismin suhdetta työhön ja keskiluokkaan.

Keskiluokka loi omaisuutensa työllä, ja kun talousjournalismi koettaa tavoitella yrityspäättäjien lisäksi tavallisia kansalaisia, se tuottaa mielellään puhetta työstä ja veronmaksajista. Talouslehtien sivuilla toistuvat keskustelut, joissa ”tavallisten veronmaksajien puolesta” ollaan loukkaantuneita työtä välttelevien vuoksi, ja toisaalta jutut, joissa käydään läpi idealisoitujen työttömien lähettämien työhakemusten määrää.

Koskinen näkee, että vaikka yhteiskunta ja työ ovat murroksessa, talousjournalismi toisintaa edelleen uskonpuhdistuksen aikoihin ajoittuvaa moralistista diskurssia, jossa työ on arvo sinänsä.

Mediajournalismi tukee rohkeaa toimittajaa

Osana tätä kirjaprojektia olen seurannut lukuisia keskusteluja journalismista ja sen tulevaisuuden ongelmista. Kun keskustelu *totuudenjälkeisestä ajasta* alkoi, myös journalismin sisällä on käyty entistä enemmän hedelmällisiä keskusteluja journalismin suhteesta faktoihin, totuuteen, tieteeseen, valheisiin – ja journalismin itseensä. Tiedotusvälineet ovat perustelleet päätöksiään aktiivisemmin

ja pohtineet journalismin ongelmia erehtymättömyyden viittansa luovuttaen.

Näissä keskusteluissa olen törmännyt mittasuhteiden ongelmaan. Kun sanomalehden avaa pöydälle, se tarjoilee lukijalle kuratoidun näkemyksen asioiden mittasuhteista: tämä uutinen on pienempi, tämä hieman suurempi. Samalla luodaan kontekstia: tämä näkökulmajuttu liittyy tähän ilmiöön, tässä uutisessa taas jatkamme tämän aiheen käsittelyä.

Journalismin siirtyminen verkkoon on tasa-arvoistanut journalistisia tuotteita keskenään. Jokainen juttu on uutisvirrassa yhtä painava ja yhtä arvokas. Se voi aiheuttaa myös ongelmia, joista Mari Uusivirta kirjoittaa tekstissään (sivut 268–291). Miten tuoda konteksti ja tarvittavat taustat osaksi pienintäkin uutista niin, että se löytää oikean paikansa informaatiovirrassa ja lukijan mielessä?

Paljastan vastauksen jo nyt: ammattitaidolla. Uusivirran haastatteleva Tampereen yliopiston journalistiikan vierailijaprofessori Jussi Pullinen toivoo toimittajilta rohkeutta näkemyksellisyyteen, jotta toimittaja voi osoittaa, että tämä konteksti on oleellinen – ja tämä taas ei ole. Se koskee myös talouden journalismia.

Näkemyksellisyyden osoittaminen vaatii pientä riskinottoa, koska metsäänkin voi mennä. Siksi paikalle vaaditaan

myös niitä, jotka seuraavat, millaisia riskejä otetaan ja kuinka eri aiheita käsitellään. Palaamme taas mediajournalismiin.

Sinä vuonna, kun tätä kirjaa tehtiin, lakkautettiin Suomessa viimeisetkin mediajournalismiin keskittyvät ohjelmat – *Pressiklubi* ja *Julkinen sana*. Anu Koivunen nostaa *Suomen Kuvalehden* mediakolumnissaan⁸ esille, että jatkossa tällainen journalismi on alan lehtien kuten *Journalistin* ja *Suomen Lehdistön* varassa. Se lataa niille hyvin kovat, ehkä mahdottomankin kovat paineet. Eikä ammatti- tai työnantajaliiton jäsenjulkaisu tavoita yleisöä samalla tavalla kuin esimerkiksi tv-ohjelma primetimeissä.

Kysymykset taloudesta, rahasta ja työstä ovat inhimillisesti ajatellen älyttömän suuria. Kun niistä tehdään journalismia, ei koskaan ole turha kysyä, millaisia juttuja juuri näistä aiheista tehdään – ja miksi.

8 Koivunen, Anu (2018): Uskottavuusongelma. *Suomen Kuvalehti* 19/2018, 57.